

150 ÉVES A KERESKEDELMI TÖRVÉNY

KÉPES GYÖRGY

JOG.
történet

ELTE ÁJK
JOGTÖRTÉNETI KUTATÁSOK

A SZERZŐ:

DR. KÉPES GYÖRGY

HABILITÁLT EGYETEMI DOCENS

ELTE ÁJK MAGYAR ÁLLAM- ÉS
JOGTÖRTÉNETI TANSZÉK

KEPES.GYORGY@AJK.ELTE.HU

2025. november 17.

A kereskedőkre vonatkozó egységes jogi szabályozás igénye már a 18. században megjelent Magyarországon, mégpedig a birodalmon belüli jogharmonizáció uralkodói szándékától vezéreltetve. Eleinte ezt az osztrák jogszabályok hatályának kiterjesztésével próbálták megvalósítani. 1772-ben például Mária Terézia Erdélyben és Határőrvidéken is hatályba léptette az osztrák csődjogot, sőt Erdélyben az 1763. évi osztrák váltórendeletet is. Az 1776-tól a Szent Korona fennhatósága alá tartozó Tengeremelléken (Fiume és környéke) már 1758-tól új, a társasági jogot is magában foglaló megújított kereskedelmi és csődrendtartás volt hatályban.¹

Uralkodása végén Mária Terézia az osztrák váltójogot egész Magyarországon hatályba akarta léptetni, ám erről a szándékáról végül – a kancelláriával történt konzultáció hatására – letejt. 1779-ben arra utasította a Curiát, hogy készítsen elő egy, az osztrák joggal lehető leginkább összhangban lévő magyar váltókódexet. A Curia 1781-ben el is készült a *Projectum Iuris Cambio-Mercantilism* nevezett tervezettel. II. József 1786-ban, a *Novus Ordo Iudiciarius* következő évi bevezetéséhez kapcsolódóan a projektum felülvizsgálatát kérte a Curiától, amely 1787-ben ez alapján kidolgozta az immár *Codex Cambio-Mercantilism*nek keresztelt új tervezetet, azonban végül ez sem lépett hatályba.²

A kodifikációs munka – immár alkotmányos keretek között – az 1790-91. évi országgyűlésen felállított rendszeres bizottságok keretében 1791-ben indult újra,³ amikor is a jogügyi bizottság (*Deputatio Iuridica*) feladata lett az 1787. évi tervezet alapul vételével a kereskedelmi és váltójogi kódex kidolgozása. Ez 1795-re készült el, a korábbi plánumhoz képest modernebb szöveggel és szerkezetben, ami jelentős részben egy Paravits Mátyás nevű fiumei ügyvéd munkájának köszönhető.⁴ (A közhiedelemmel ellentétben a kódexen nem a kereskedelemügyi bizottság dolgozott.) A politikai viszonyok megváltozása miatt azonban ez az újabb *Codex Cambio-Mercantilism* is „ad acta” került. Bár 1825 után folytatódtak a munkálatok (1827:8. tc.), a Palugyay Imre váci kanonok által átdolgozott utolsó (1830. évi) verzióból sem lett végül törvény.

Ehelyett az 1839-40. évi országgyűlésen a kereskedelmi jog egyes területeit külön törvényekben szabályozták. Ekkor született meg – egyebek mellett – az Ignaz Wildner bécsi ügyvéd által írt első magyar váltótörvénykönyv (1840:15. tc.), társasági törvény (1840:18. tc.), valamint csődtörvény (1840:22. tc.) is. Ezek megalkotásakor már figyelemmel voltak a legújabb európai jogforrásokra, így az 1807. évi francia *Code de Commerce*-re is, és az 1840. évi kereskedelmi jogi tárgyú törvénycikkek teremtették meg a modern magyar kereskedelmi jog alapjait.⁵ Megjegyzendő, hogy a váltó- és kereskedelmi jogot (*ius cambiale et mercatorium*) az 1806. évi (második) *Ratio Educationis* alapján ekkor már több évtizede oktatták Pesten is.⁶

A kiegyezést követően a kormány átfogó kodifikációs programot hirdetett. Ennek körében Pauler Tivadar igazságügyminiszter 1873-ban korábbi tanítványát, Apáthy Istvánt kérte fel arra, hogy dolgozza ki az új kereskedelmi jogi törvények tervezeteit. Apáthy először a váltótörvényt és a csődtörvényt, majd a kereskedelmi jog valamennyi egyéb területét kódex-jelleggel magába olvasztó Kereskedelmi Törvény tervezetét is elkészítette. Utóbbi (1875. évi XXXVII. tc.-ként) 1876. január 1-jén léptették hatályba a Szent Korona teljes területén, azaz nemcsak Magyarországon, hanem Horvát-Szlavónországban is. A kódexet a szintén Apáthy által készített váltótörvény (1876. évi XXVII. tc.) és csődtörvény (1881. évi XXIII. tc.) egészítette ki.

Apáthy István 1829. augusztus 19-én a Tolna vármegyei Hidjapusztán született. Eredetileg középiskolai tanárnak készült, de a szabadságharc után pályát módosított. 1857-ben jogi doktorátust szerzett, 1859-ben ügyvédi vizsgát tett, majd tíz évig ügyvédként praktizált. 1865-ben a pesti tudományegyetemen a magyar magánjog és a váltó- és kereskedelmi jog helyettes tanára lett. 1868-69-

ben jelentős része volt a magyar váltójog elveinek megfogalmazásában. 1870-ben a kereskedelmi és váltójog, valamint az európai nemzetközi és tengerjog nyilvános rendes tanárává nevezték ki. 1873-ban az MTA levelező tagja lett. Az 1874/75. és 1887/88. tanévben a jogi kar dékánja, 1881/82-ben az egyetem rektora volt. 1882-ben elkészítette a polgári törvénykönyv készülő tervezetének kötelmi jogi részét. 1884-től az MTA rendes tagja volt. 1889. december 4-én hunyt el Budapesten.

Fő műve, a Kereskedelmi Törvény (KT) alapját - a Pauler igazságügyminisztertől kapott utasításnak megfelelően - az 1861. évi német kereskedelmi jogi törvénykönyv (ADHGB) képezte, amelyet 1863-ban *Allgemeines Handelsgesetzbuch* néven, változatlan szöveggel Ausztriában is hatályba léptettek.⁷ Apáthy azonban több ponton is eltért a német kódexről: teljes egészében kihagyta a tengerjogot, a kereskedelmi társaságok közül nem vette át sem a betéti részvénytársaság, sem a csendes társaság formát (sajátos módon beiktatta viszont közéjük a szövetkezetet), emellett egyes kereskedelmi ügyletek tekintében is eltért a német mintától.⁸ Az a kritika tehát, mely szerint „szolgai másolás” lett volna a KT, teljesen megalapozatlan, a német és osztrák joghoz hasonlító, harmonizált jogi szabályozás igénye jelent csupán meg a miniszteri utasításban és Apáthy munkájában.

A KT két részből állt. Első része a „Kereskedők és kereskedelmi társaságok” címet viselte. Itt szabályozták a vállalkozási tevékenységekre vonatkozó alapvető feltételeket és jogintézményeket (így a cégjegyzéket is), továbbá itt kapott helyet a társasági jog, amely - a

kereskedelmi társaságokra vonatkozó általános rendelkezéseket követően - a közkereseti társaságokra, a betéti társaságokra, a részvénytársaságokra, valamint a szövetkezetekre vonatkozó részletszabályokat foglalta magában. Érdekesség, hogy a közkereseti és részvénytársaságokra vonatkozó rendelkezések az államszocialista korszakban is hatályban maradtak. Az Apáthy-féle társasági jog a rendszerváltozásig élő jog volt Magyarországon (1968-tól, az új gazdasági mechanizmus bevezetésétől ténylegesen alkalmazták is), 1989. január 1-jén azonban új törvény váltotta fel (1988. évi VI. törvény, az első Gt.).

A KT második részének („Kereskedelmi ügyletek”) sorsa még izgalmasabb. E szabályok jelentősége túlmutatott a kereskedelmi jogon, ugyanis - polgári törvénykönyv hiányában - a bíróságok sokáig az általános magánjog körébe tartozó kötelmi jogi ügyekben is hivatkoztak rá. 265. §-a például máig meghatározó értelmezési alapelve a kötelmi jognak: „A kereskedelmi ügyletek megbírálásánál és értelmezésénél, nem annyira a használt kifejezések betű szerinti értelme, mint inkább a szerződő felek akaratát szolgál irányadóul.”

Az általános szabályok mellett a KT nyolc kereskedelmi típus szerződést is tartalmazott (vétel, bizomány, szállítmányozás, fuvarozás, közraktári ügylet, biztosítás, kiadói ügylet, alkuszi ügylet). Ezek nagy része már az 1959. évi kodifikációval beépült az általános magánjogba, kisebb részét külön törvények (is) szabályozzák (pl. a kiadói ügyletet a szerzői jog).

Ha azonban a 150. évforduló alkalmából beírjuk a keresőbe az 1875. évi XXXVII. törvénycikket, a Nemzeti Jogszab-

bálytárban döbbenet láthatjuk, hogy a KT 291-298. §-ai még mindig hatályban vannak. Ezek a szakaszok a kereskedelmi utalványokra vonatkoznak, amelyeket Apáthy a kereskedelmi ügyletek általános részében (II. rész 1. cím II. fejezete) szabályozott. Amikor tehát valakinek vásárlási utalványt adunk Karácsonyra, majd a megajándékozott azt valamilyen üzletben be is váltja (azzal fizet), még ma is Apáthy István remekművét, az 1875. évi kereskedelmi jogi kódexet alkalmazzuk a gyakorlatban.

Hivatkozások:

¹ Képes György: Az 1758. évi Neuverfasste Handlungs- und Fallitenordnung társasági joga. In Beliznai Kinga - Gosztönyi Gergely (szerk.): *Jogtörténeti Parerga III. Ünnepi tanulmányok Mezey Barna 70. születésnapja tiszteletére*. Budapest, 2023. Orac, 185-190. p.

² Képes György: A magyar kereskedelmi jogi kodifikáció előtörténete 1792-ig. In Mezey Barna (szerk.): *Kölcsönhatások. Európa és Magyarország a jogtörténelem sodrásában*. Budapest, 2021. Gondolat, 163-164. p.

³ Heil Kristóf Mihály: A rendszeres bizottságok szerepe a magyar jog modernizációjának kezdetén. *Jogtörténeti Szemle*, 2025. 1. szám, 20-27. p.

⁴ Képes György: A Codex Cambio-Mercantil 1795. évi tervezete. Korai kísérlet a magyar kereskedelmi jog kodifikálására. In Heil Kristóf Mihály (szerk.): *A magyar liberalizmus gyökerei és a rendszeres bizottsági munkálatok. Adalékok az operátumok történetéhez*. Budapest, 2023. Gondolat, 81-105. p.; Képes György: Drafts of the “Codex Cambio-

Mercantil” in the Late 18th Century. First Attempts of Codification of Hungarian Commercial Law. In Švecová, Adriana et al (szerk.): *Právno-historické trendy a výhlady VII. - Legal-Historical Trends and Perspectives VII*. Praha, 2023. Leges, 48-76. p.

⁵ Horváth Attila: *A magyar magánjog történetének alapjai*. Budapest, 2006. Gondolat, 377-379. p.

⁶ Képes György: A kereskedelmi jog mint önálló diszciplína történeti helye a magyar egyetemi szintű jogi oktatásban. A kezdetektől a második világháború utáni változásokig. *Jogtörténeti Szemle*, 2020. 4. szám, 21-22. p.

⁷ Schennach, Martin P.: *Rechtsgeschichte der österreichischen Wirtschaft*. Wien, 2022. Facultas, 102. p.

⁸ Horváth 2006. 382-383. p.

Képek elérhetősége:

1. oldal: Apáthy István portréja, Vasárnapi Újság 1889. 50. sz. Elérhető: [https://hu.wikipedia.org/wiki/Ap%C3%A1thy_Istv%C3%A1n_\(jog%C3%A1sz\)#/media/F%C3%A1jl:Ap%C3%A1thy_Istv%C3%A1n_1889-50.JPG](https://hu.wikipedia.org/wiki/Ap%C3%A1thy_Istv%C3%A1n_(jog%C3%A1sz)#/media/F%C3%A1jl:Ap%C3%A1thy_Istv%C3%A1n_1889-50.JPG) Letöltés ideje: 2025.11. 05.